

**Leyla Telman qızı Məmmədova**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyası

leyla\_mamedova.64@mail.ru

## STRATEJİ YOL XƏRİTƏSİNİN REGIONAL İNKİŞAFA TƏSİRİ

**Açar sözlər:** region, inkişaf, strateji yol xəritəsi, iqtisadiyyat.

**Key words:** region, development, strategic roadmap, economy.

**Ключевые слова:** регион, развитие, стратегическая дорожная карта, экономика.

### Giriş

Bazar iqtisadiyyatı sistemində iqtisadi artımın tənzimlənməsi qarşıda duran mühüm məqsədlərdəndir. Davamlı iqtisadiyyatı təmin etmək məqsədi ilə səhmləşdirmək və özəlləşdirmək kifayət etmir. İqtisadi inkişafı təmin etmək məqsədi ilə ölkə regionlarında mövcud olan təbii resurslardan səmərəli şəkildə istifadə etmək, regionlarda iqtisadi inkişafa nail olmaq mühüm şərtidir. Ölkə iqtisadiyyatını beynəlxalq dərcədə iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatdırmaq məqsədi ilə yuxarıda qeyd olunanlarla birgə sahə və regional dövlət siyasəti, dolayısı və birbaşa dövlət müdaxiləsi tələb edilir. İqtisadçıların bir çoxu keçid dövrünün iqtisadiyyatını analiz edərək belə bir nəticəyə gəlmişlər ki, bu dövrdə ölkənin rolu nəzərdə tutulandan çox daha da genişdir. Ölkəmizdə iqtisadiyyatın inkişafı müstəqillik əldə olunduğu illərdə neft sektorundan asılı formada olmuş, təkistiqamətli iqtisadi inkişaf ilə əlaqədar regionlar arası disproporsiyalar çoxalmış, paytaxt ərazisinə işçi qüvvəsinin axını baş vermişdir. Bu cür şəraitdə ölkədə regionlarda iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədilə tədbirlər görülməsi dövlətin əsas vəzifələrindən birinə çevrilmişdir.

Regional iqtisadi inkişafın idarə edilməsi üçün əsasən məqsədli büdcə transfertlərindən, dövlət proqramlarından, sərəncam və fərmanların qəbul edilməsindən və başqa bir çox məhdud sayda alətlərdən istifadə edilir. Qeyd olunanlar arasında regional siyasətin məqsədlərinə çatmaq üçün əsas alətlərdən biri regionların inkişaf etməsi üçün məqsədli şəkildə proqramların işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsidir.

### 1. Regionların inkişafında dövlətin rolu

Ölkə regionlarının ümumi şəkildə inkişafı, onun əhalisinin yaşayış səviyyəsini yaxşılaşdırmaqdan, əhalinin məskunlaşmasını təşkil etməkdən, regionun təbii potensialından mövcud mənafehlərin tarazlığı cəhətdən istifadə edilməsindən ibarətdir. Regional bazar ümumilikdə iqtisadiyyatın tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, maliyyə, əmtəə-xidmət və başqa resurslara təklif və tələbin yaranması və istifadə olunmasına ən optimal yolların aşkar edilməsini özündə ehtiva edir. Regionların inkişaf xüsusiyyətlərə aşağıdakı xüsusiyyətlər aiddir:

1. region əhalisinin tələbat sistemi;
2. mənəvi və maddi resurslara təklifin yaranması;
3. əhalinin alıcılıq qabiliyyətini müəyyənləşdirmiş gəlirlər;
4. sahibkarlıq fəaliyyətinin hesabına tələbatının ödənilmə dərəcəsi;
5. regionda sosial infrastrukturun inkişaf etmə səviyyəsi;
6. idxal və ixracın əmtəə təklif və tələbinin yaranmasında əhəmiyyəti;
7. əhalinin demoqrafik xüsusiyyətləri.

Ölkələrin və regionlarının iqtisadi sisteminin qeyd olunan amillərdən asılılığının sübuta ehtiyacı yoxdur. Buna görə də iqtisadi layihələrin və proqramların reallaşdırılmasında dövlət iqtisadiyyatı və həmçinin, idarəetmə sistemini tənzimlənməsinin optimallığını təmin edən vacib ərazi amilləri qəbul olunmuşdur və hazırda da istifadə olunur [2; s. 45]. İnkişafın regional əsaslarının daha ətraflı şəkildə tədqiq olunmasının vacibliyi son dövrlərdə nisbətən ortaya çıxmış və hazırda da bu istiqamətdə olan tədqiqatların ən dinamik amillərindən olan regional inkişaf nəzəriyyələri, konsepsiyaları xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Regional inkişaf siyasəti ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf siyasətinin vacib tərkib hissəsi olduğundan reallaşdırılması mexanizmi də ümumilikdə ölkənin iqtisadi-sosial inkişaf siyasət mexanizminin əsas tərkib hissəsidir.

Hal-hazırda müəyyən qədər inkişaf etmiş dövlətlərdə dövlət regional siyasəti formalaşmışdır. Bu siyasət hələ özünün ilkin dövrlərindən dövlətin yeritmiş olduğu sosial-iqtisadi siyasətin ölkə miqyasında reallaşdırılmasını təmin etmək məqsədini güdür. Xüsusilə məhsuldar qüvvələri zəif inkişaf edən regionlarda

istehsalın üstün sürətli şəkildə yerləşməsi və inkişafına şərait əmələ gətirmək, demokratik dövlətlərdə genişlənməkdə olan regional sosial, ekoloji və iqtisadi ziddiyyətləri yumşaltmaq məqsədini güdür.

Ölkə iqtisadiyyatımızın, xüsusilə kənd təsərrüfatı və sənayenin ərazi və sahə quruluşunun qarşılıqlı əlaqədə təkmilləşməsi, respublikada ictimai əmək bölgüsünün bir sıra yeni istiqamətlərdə inkişafı ilə bağlı müvafiq iqtisadi, inzibati, təşkilati idarəetmə tədbirlərinin reallaşdırılması və düzgün siyasət yeridilməsi çox vacib məsələdir.

Regional inkişaf proqramına regionun müəyyən müddət ərzində nəzərdə tutulan strateji inkişaf konsepsiyasının həyata keçirilmə mexanizminin əsas elementi olaraq baxılır. Konsepsiya regional inkişafın strateji məqamlarını ümumi şəkildə əks etdirən sənəd olduğuna görə onun reallaşdırılması məqsədiylə regional idarəetmə orqanlarının, digər təsərrüfatçılıq və idarəetmə subyektlərinin, regional inkişafda maraqlı olan başqa tərəflərin hərəkət və niyyətlərin konkretləşdirilməsi və dəqiqləşdirilməsi tələb edilir. Ümumi strateji ideyanın konkretləşdirilməsi və dəqiqləşdirilməsi isə regional inkişaf proqramının hazırlanması çərçivəsində reallaşdırılır. [3; s. 57]

Regional inkişaf proqramlarının ən mühüm xüsusiyyəti odur ki, onlar inkişaf istiqamətlərinin tərkibinin sosial və iqtisadi əhəmiyyətini, məqsədəuyğunluğunu və proqram tədbirlərinin dövlət, bələdiyyə və regional səviyyəsində maliyyələşdirilməni nəzərə almaqla müəyyənləşdirilir. [5]

Təcrübə göstərir ki, proqramlar regionda sosial-iqtisadi inkişafın idarə edilməsində səmərəli şəkildə istifadə oluna bilər. Proqram məqsədli metodun əsas xarakterik cəhəti odur ki, bu metod elmi-texniki və sosial-iqtisadi proseslərin integrasiyasının 2 tipini reallaşdırmağa: müxtəlif regionlara, sahələrə və yaxud mülkiyyət formalarının məxsus olan subyektlərin səylərini birləşdirmək tələb edildikdə məkancə ineqrasiyaya, proqramda nəzərdə tutulan son məqsədə istiqamətlənmiş ümumi hərəkət proseslərinin müxtəlif mərhələlərinin vəhdətinə və dəqiq ardıcılığına nail olmaq tələb edildikdə zamanca integrasiyaya şərait yaradır.

Regionların inkişafının artırılması və onlar arasında mövcud olan iqtisadi inkişaf fərqlərinin ən az səviyyəyə qədər endirilməsi regional inkişafda tələb edilir. Bu səbəbdən də prezident cənab İlham Əliyev 2004-cü il 11 fevral tarixli fərman ilə “ Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”-ni imzaladı. Son zamanlarda, ümumiyyətlə, bir çox sosial və iqtisadi yönümlü dövlət proqramları qəbul olunmuşdur. Buraya “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”, “2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı”, “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”, “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata keçirilməsi üzrə 2011-2015-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, 27 fevral 2014-cü ildə təsdiqlənən “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” və regional inkişaf planlarını daxil etmək mümkündür [6]. 2014-2018-ci illəri əhatə edən dövlət proqramının 3-cü hissəsinin müvəffəqiyyətlə reallaşdırılması nəticəsində regionlarda vacib infrastrukturun yaradılmasına, habelə, regionlarda quruculuq səylərinin artırılmasına şərait yaradılıb. Ümumiyyətlə, inkişaf mütəmadi şəkildə reallaşdırılır və əldə edilən uğurlar bunu sübut edir.

Ümumilikdə nəzərdən keçirildikdə, respublikamızda iqtisadiyyat və başqa bütün sahələrdə, habelə, sosial sahələrə tətbiq olunan dövlət siyasəti uğurlu şəkildə həyata keçirilir. Məhz bu cəhətdən reallaşdırılan bütün işlər müsbət nəticələrini göstərməkdədir. Reallaşdırılan sosial siyasət nəticəsində inkişaf nəzərə cərpacaq dərəcədə artmış, yoxsulluğun miqyası azalmışdır. Dövlət proqramlarının icra edildiyi 2004-2018-ci illərdə ÜDM 3,3 dəfə, həmçinin, qeyri-neft sektoru üzrə 2,8 dəfə, kənd təsərrüfatı üzrə 1,7 dəfə, sənaye üzrə 2,6 dəfə çoxalmışdır.

Dövlət başçımızın regionların inkişafına göstərdiyi qayğı və diqqət nəticəsində ölkəmizin bir çox regionlarında sahibkarlıq fəaliyyəti genişlənməmişdir. Yeni xidmət və istehsal müəssisələri, sosial infrastruktur obyektləri yaradılmış, insanların məşğulluq səviyyəsinin yüksəlmişdir. Son illər reallaşdırılan tədbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq respublikamızın makroiqtisadi göstəriciləri müsbət istiqamətdə artmış, əhalinin həyat səviyyəsi yüksəlmiş, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti inkişaf etmişdir. [2; s. 77] Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı regionlarda yaşayan insanların məşğulluğunun təmin olunmasında mühüm rol oynamışdır.

Respublikamızda aparılan uğurlu islahatlar nəticəsində 2019-cu ilin I rübündə əhalinin gəlirləri 10 faiz artmış, inflyasiya isə 4 % təşkil etmişdir. Ölkəmizin qarşısında heç bir iqtisadi çətinlik və maliyyə çətinliyi yoxdur. Azərbaycanda güclü iqtisadiyyat yaranmış, həmçinin, sosial problemlərin həll edilməsində müəyyən addımlar atılmışdır. Respublikamızın iqtisadi imkanları olmasaydı, burada maaşları, pensiyaları artırmaq, infrastruktur layihələri reallaşdırmaq mümkün olmazdı. Azərbaycan iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyi

istiqamətində görülən işlər diqqəti cəlb edir. DİF-in (Dünya İqtisadi Forumunun) apardığı hesablamalarında rəqəbətqabiliyyətliliyə görə ölkəmiz 35-ci yerə yüksəlib. Hal-hazırda Azərbaycan dünyanın ən rəqəbət qabiliyyətli 35 ölkəsindən biri hesab olunur.

## 2. Strateji yol xəritəsinin regionların inkişafında rolu

Dövlətin iqtisadi siyasətində Azərbaycanın hər bir regionun sürətli və tarazlı inkişaf etdirmək əsas istiqamətlərdən biridir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafını şərtləndirən dövlət proqramları bu baxımdan xüsusi qeyd edilməlidir. Belə ki, regionların, habelə Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramları rayon və qəsəbələrin iqtisadi potensialının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına, infrastruktur təminatının, kommunal xidmətlərin keyfiyyətinin daha da yaxşılaşmasına, müasir müəssisələrin açılmasına, ümumən qeyri-neft sektorunun inkişafının sürətlənməsinə səbəb olub, Azərbaycan bütün bölgələrində dinamik tərəqqi yaşanan ölkəyə çevirib. Hazırda ən ucqar yaşayış məntəqələrinin belə dayanıqlı elektrik enerjisi, qaz, içməli su ilə təmin olunması ilə bağlı işlər görülür, rahat yollar, müasir təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman obyektləri istifadəyə verilir. Bu dövlət proqramlarının uğurlu icrası sayəsində regionların inkişafına, əhalinin yeni iş yerləri ilə təmin olunmasına, yoxsulluğun və işsizliyin minimuma endirilməsinə nail olunub.

Son dövrlərdə istər regionda, istərsə də global iqtisadiyyatda gedən proseslər, neft gəlirlərinin kəskin azalması, müəkkəb xarici iqtisadi mühit ölkənin makroiqtisadi və maliyyə sabitliyinə öz təsirini göstərməkdədir. Dünyada cərəyan edən proseslərin yaratdığı yeni çağırışlara uyğunlaşmaq və mövcud global iqtisadi böhranın ölkəmizə təsirini minimuma endirmək məqsədilə iqtisadi islahatların əsas strateji hədəflərinə uyğun olaraq sistem xarakterli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın cari, orta və uzunmüddətli dövrləri arasında üzvi bağlılıq və qarşılıqlı uzlaşma yaratmaqla, iqtisadi inkişafın keyfiyyətə yeni modelinin formalaşdırılması qarşıda duran əsas prioritet vəzifələrdəndir [1; s. 1]. Azərbaycanda iqtisadi islahatların uğurla həyata keçirilməsi, eyni zamanda, əvvəlki illərdən yaradılan möhkəm maliyyə-iqtisadi potensial hesabına ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlığı qorunub saxlanılıb. Son dövrlərin pozitiv nəticələri respublika iqtisadiyyatının yalnız neft amilindən asılılığı barədə indiyədək irəli sürülən müəyyən iddiaların əsassızlığını da tam sübuta yetirib.

Şübhəsiz ki, bu məsələdə milli iqtisadiyyat və onun əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrində qarşıya qoyulan vəzifələrin uğurlu icrası da öz müsbət təsirini göstərmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2016-cı il 6 dekabr tarixli “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin təsdiq edilməsi haqqında” fərmanında qeyd olunduğu kimi, dünyada cərəyan edən proseslərin yaratdığı yeni çağırışlara uyğunlaşmaq və mövcud global iqtisadi böhranın ölkəmizə təsirini minimuma endirmək üçün iqtisadi islahatların əsas strateji hədəflərinə uyğun sistem xarakterli bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafın cari, orta və uzunmüddətli dövrləri arasında üzvi bağlılıq və qarşılıqlı uzlaşma yaratmaqla iqtisadi inkişafın keyfiyyətə yeni modelinin formalaşdırılması hazırda qarşıda duran əsas prioritet vəzifələrdəndir.

“Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritəsinin başlıca istiqamətləri”ndə nəzərdə tutulan vəzifələrin həyata keçirilməsi ölkəmizdə makroiqtisadi sabitliyin qorunub saxlanılmasına, qeyri-neft sahələrinin, bütövlükdə regionların tarazlı inkişafının sürətlənməsinə, əlverişli biznes və investisiya mühitinin formalaşmasına və əhalinin sosial rifahının davamlı olaraq yaxşılaşmasına öz müsbət təsirini göstərir [5]. İlham Əliyevin “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətlərinin təsdiq edilməsi və bundan irəli gələn bir sıra məsələlər haqqında” 2016-cı il 16 mart tarixli 1897 nömrəli Sərəncamına müvafiq olaraq milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın 11 sektoru üzrə ümumilikdə 12 strateji yol xəritəsi hazırlanmışdır. Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi qısa, orta və uzunmüddətli dövrləri əhatə etməklə, 2020-ci ilədək iqtisadi inkişaf strategiyası və tədbirlər planı, 2025-ci ilə qədər olan dövr üçün uzunmüddətli baxış və 2025-ci ildən sonrakı dövr üçün hədəf baxışdan ibarətdir. [4]

Sözgedən yol xəritəsinin icrası ilə bağlı regionlarda kənd təsərrüfatı təyinatlı torpaqların alqı-satqı, icarə və istifadəyə verilməsi ilə bağlı prosedurların sadələşdirilməsi, habelə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların istifadəsiz saxlanılmasının qarşısını almaq üçün müvafiq mexanizmlərin tətbiqi sahəsində beynəlxalq təcrübə araşdırılıb və mövcud qanunvericiliyin monitorinqi aparılıb. Su ehtiyatları, suvarılan torpaq sahələrinin və suvarma suyuna tələbatın ödənilməsi vəziyyəti öyrənilib. Regionların kənd təsərrüfatı texnikası parkının davamlı olaraq yenilənməsi məqsədilə texnika parkının mövcud vəziyyəti təhlil edilib. Bununla yanaşı, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və ilkin emalı üzrə kiçik və orta təsərrüfat subyektlərinin kiçikhəcmli texnikaya, maşın və avadanlıqlara olan ehtiyaclarını öyrənmək üçün rayonlarda sorğular keçirilib. Toxumculuq haqqında yeni qanun layihəsi işlənib hazırlanıb.

Sənəd sadəcə inkişaf məqsədləri və prinsiplərini deyil, həmçinin, hər bir istiqamət üzrə global meyilləri, iqtisadiyyatın 360 dərəcəli diaqnostikasını və mövcud vəziyyətin GZİT təhlilini, görülməli tədbirləri, tələb

edilən investisiya və nəticə indikatorlarını əhatə edir. Qısamüddətli dövrdə seçilmiş prioritetlərə fokuslanmaqla orta və uzunmüddətli dövrlərdə iqtisadi inkişafın bünövrəsi qoyulacaqdır. Strateji Yol Xəritəsi iqtisadi inkişafa töhfə verən bütün faktorları, həmçinin, yerli və beynəlxalq özəl sektor nümayəndələrinin kommunikasiyası və əməkdaşlığı üçün imkanları təmin edəcəkdir. Dövlət investisiyaları katalizator rolunu oynayacaq, iqtisadi inkişafın lokomotivi isə özəl sektor olacaqdır.

Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, Strateji Yol Xəritəsinin qəbulundan sonra onun reallaşdırılması üçün müvafiq dövlət qurumları öz fəaliyyətlərini daha da müfəssəl proqramlar əsasında quracaqlar. Sənəddə nəzərdə tutulan layihələrin reallaşdırılmasından əvvəl texniki-iqtisadi əsaslandırılma aparılacaq və hər bir təşəbbüs üzrə müvafiq dövlət qurumları cavabdehlik daşıyacaqlar.

### Nəticə

Respublikamızda tətbiq olunan regional inkişaf dövlət proqramları sosial-iqtisadi idarəetmədə dövlət tənzimləməsinin müəyyən bir forması olmaqla, ölkənin iqtisadiyyatının diversifikasiyasını, regional və sahəvi strukturunun təkmilləşdirilməsini, insanların məşğulluq səviyyəsinin, regionların investisiya cəlbediciliyinin artırılmasını təmin edir.

Ölkəmizin sürətli inkişafında bölgələrin hər rayonu üçün xüsusi istehsal sahələri təşkil edilir. Məhz strateji yol xəritələrində də regionlarda istehsal potensialının tam olaraq reallaşdırılması, dəyər zəncirinin həlqələrinə əsasən artırılmasına nail olmaqla əlaqədar tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Həyata keçirilən düzgün sosial-iqtisadi strategiyanın nəticəsidir ki, Azərbaycan artıq dünyada özünəməxsus milli inkişaf modeli ilə seçilən, habelə sərmayədar dövlət və global böhran şəraitində belə makroiqtisadi sabitliyi təmin edən ölkə kimi tanınıb. Şübhəsiz ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında son illərdə regionlarımızın regionları güclü, müstəqil və müasir inkişaf edən bir respublika olaraq nüfuz qazanmasının da səbəbi məhz bununla bağlıdır.

### Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019–2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı'nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 184 s.
2. Qasımov Ə.C., İsmailov H.A., Hacızadə E.M., Ağayev E.A. (2006) Regionların sosial-iqtisadi inkişaf problemləri. Bakı: Çıraq, 314 s.
3. Səmədzadə Z., Novruzov V. (2017) Azərbaycan iqtisadiyyatının Strateji yol xəritəsi: Hesabatlılıq və şəffaflıq problemləri (beynəlxalq elmi-praktik konfrans). Bakı, 526 s.
4. [https://azerbaijan.az/\\_Economy/\\_newWorks/\\_newWorks\\_a.html](https://azerbaijan.az/_Economy/_newWorks/_newWorks_a.html)
5. <http://old.xalqgazeti.com/az/news/economy/109743>
6. <https://static.president.az/pdf/38542.pdf>

### Influence of strategic roadmap on regional development

#### Summary

The development of regions in Azerbaijan has great potential. The article examines the state support for the development of the regions, the state programs adopted for this purpose, the specifications of the road map for regional development. The article also discusses the impact of regional development on the country's economy.

### Влияние стратегической дорожной карты на развитие регионов

#### Резюме

Развитие регионов в Азербайджане имеет большой потенциал. В статье рассматриваются вопросы государственной поддержки в развитии регионов, государственные программы, принятые для этой цели, спецификации дорожной карты регионального развития. В статье также обсуждается влияние регионального развития на экономику страны.

Rəyçi: dos. İ.İ.Qafarov

Göndərilib: 12.02.2020

Qəbul edilib: 15.02.20